

<http://dx.doi.org/10.26450/jshsr.1766>

Citation: Alkan, E. (2020). İnsani bilimlerde yeni bir yaklaşım: (anti) militarizm çalışmaları. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 7(51), 392-401.

Öğr. Gör. Dr. Eren ALKAN

Ege Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, İzmir / TÜRKİYE, 0000-0002-6447-9394

İNSANİ BİLİMLERDE YENİ BİR YAKLAŞIM: (ANTI) MİLİTARİZM ÇALIŞMALARI

ÖZET

Militarizm çalışmaları ve anti-militarist hareketler özellikle 20. yüzyılda cereyan eden dünya savaşlarının küresel çapta yıkıcılığının da etkisiyle akademide pek çok sosyal bilimci tarafından incelenmektedir. Militarizmin sebepleri, motivasyonları, etkisi ve sonuçları başta ülkelerin siyasi tarihleri olmak üzere askeri ve iktisadi pratikleri üzerinden irdelenmektedir. Özellikle güç, iktidar ve sermayenin jeopolitik düzlemde militarist zihniyetle nasıl şekillendirildiği militarizme karşı yürütülen kampanyaların da ana referans noktalarını oluşturur. Bu haliyle militarizm çalışmaları kuramsal olarak genellikle iktisadi ve idari bilimler ile tarih, hukuk ve siyasi bilimler gibi sosyal bilim kürsülerinin çalışma alanını oluşturmaktadır. Bununla birlikte özellikle 21. yüzyıldan itibaren disiplinler arası ya da çok disiplinli çalışmaların artmasıyla birlikte militarizm kuramları kültürel çalışmalar, toplumsal cinsiyet çalışmaları, medya, sinema ve iletişim, felsefe ve edebiyat gibi insani bilimler alanlarında da kullanılmaya başlanmıştır. Bu noktada bu makalenin amacı, özellikle Batılı insani bilimler akademisinde giderek popülerleşen militarizm ve anti-militarizm incelemelerinin ana referans noktalarını ortaya çıkararak, bu yaklaşımın insani bilimlerde hangi bağlamlarıyla kullanılabileceğini Türkçe alan yazında ortaya koymak ve bu alanda çalışma yapmak isteyenlere betimsel bir çerçeve sunmaktır.

Anahtar kelimeler: Militarizm çalışmaları, İnsani bilimler, Anti-militarizm

A NEW APPROACH IN HUMANITIES: (ANTI) MILITARISM STUDIES

ABSTRACT

Militarism studies and anti-militarist movements have been examined by a good many social scientists in academia due to specifically the globally destructive effect of the world wars occurred in the 20th century. The reasons for and motivations, effects and results of militarism have been studied through primarily political history and military and economic practices of countries. Especially, how power, rulership, and capital are shaped by militarist mindset geopolitically creates the main reference points for the anti-militarism campaigns. Militarism studies often draw up a field of study of social sciences such as economics, administrative sciences, history, laws, and political sciences. However, since the beginning of the 21st century, militarism theories have started to be used in the fields of humanities such as cultural studies, gender studies, media, cinema and communication, philosophy, and literature with the effect of interdisciplinary and multi-disciplinary studies. At that point, the very aim of this article is to introduce how and in which contexts (anti) militarism studies could be used in Turkish humanities literature by uncovering the main reference points of (anti) militarism studies being popularised in Western humanities academia and to present a descriptive framework for the scientists who might study in the field.

Keywords: Militarism studies, Humanities, Anti-militarism

1. GİRİŞ: MİLİTARİZM ÇALIŞMALARININ TANIMI VE KAPSAMI

Militarizmin, Etymonline sözlüğünde, etimolojik olarak Orta Fransızca *militarie* (ordu-askerlik) sözcüğünden, bu dile de Latince *militaris*'ten “asker” ya da “savaş” anlamlarına gelecek şekilde geçtiği ve yayıldığı belirtilir (URL-1). Oxford sözlüğünde de militarizm, “Bir ülkenin güçlü bir askeri kapasiteyi sürdürmesi ve ulusal çıkarlarını korumak ve ilerletmek için bunu saldırganca kullanmaya hazırlıklı olması gerektiği inancı,” olarak tanımlanarak kelime “uygunsuz/zararlı” kategorisinde verilir (URL-2). Cambridge sözlükte ise “Güçlü silahlı kuvvetlere sahip olunması gerekliliği ve siyasi ya da ekonomik avantajlar kazanmak için bunların kullanılması gerektiği inancı,” tanımıyla “negatif” bir kullanımı olduğu yazar (URL-3). Merriam-Webster sözlükte de benzer şekilde iki tanım verilir: ilk anlam olarak “Askeri sınıf ya da bu sınıfın ideallerinin egemenliği; askeri değerler ve ideallerin aşırı yüceltilmesi.”, ikinci anlam olarak da “Saldırgan askeri hazırlık politikası,” olarak tanımlanır (URL-4). Son olarak, Türk Dil Kurumu Büyük Sözlük'te ise ilk anlam olarak “Bir ülkede ordu gücünün aşırı derecede ağır basması.”, ikinci anlam olarak “Her tür sorunu askeri yöntemlere başvurarak çözmeye,

bundan dolayı silahlı kuvvetlere öncelik tanıma eğilimi,” olarak tanımlanmıştır (URL-5). Sözlük tanımlarının ortak noktası militarizmin, ülke çıkarlarıyla ilgili durumlarda silahlı kuvvetlerin söz sahibi olduğu ve güç kullandığı, şiddete dayalı bir sistem ve inanış olduğudur.

Antik dönemden itibaren genellikle ülkelerin silahlı kuvvetlerinin başı aynı zamanda ülke yönetiminin de lideri olmuştur.¹ Modern çağda da durumda bir farklılık olmamış, bağımsızlık savaşlarında ordu komutanları ülke siyasetinde de başat karakterler olarak rol oynamışlardır.² Ülke tarihlerinde kahramanlık ve ülke bütünlüğü mitlerinin bu noktada militarizm üzerinden oluşturulması da tesadüf değildir.

On dokuzuncu yüzyıldan itibaren ordu, militarizm ve militerlik sırasıyla “sosyal bir kurum olarak”, “bir ideoloji olarak” ve “sosyal bir süreç olarak” incelenmiştir (Altınay, 2004, s. 2). Yine de disiplinler arası bir yaklaşım olarak militarizm çalışmaları siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler, tarih, coğrafya, antropoloji, sosyoloji ve sosyal psikoloji gibi çeşitli alanların kuramlarından yararlanarak güç, iktidar, hegemonya, kültür ve şiddet politikaları gibi kavramlar üzerinden açıklamalar yapar. Her bir disiplin, buna karşılık militarizm çalışmalarının kendi içerisinde nasıl konumlandırıldığını ve etkilediğini de araştırmaya başlamıştır.³ Bu noktada kapsamlı ve derinlemesine araştırmaların yoğunlaştığı alan olarak feminizm işaret edilebilir. Özellikle ikinci dalga feminizmi ile birlikte militarizmin ve savaş dönemlerinin kadınlar üzerindeki etkisi ve kadınların bu dönemlerde toplumsal olarak nasıl konumlandırılıp kategorize edildikleri Cynthia Enloe gibi feministler tarafından incelenmiştir.

2. MİLİTARİZM ÇALIŞMALARINDA ÖNE ÇIKAN KURAMLAR

Alanla ilgili en dikkati çeken çalışmalardan birisi Alfred Vagts’ın 1937’de kaleme aldığı ve 1959’da güncellenen *A History of Militarism: Civilian and Military (Militarizmin Tarihi: Sivil ve Askeri)* isimli kitabıdır. Kapsamlı bir tarihi analiz yapan Vagts, kitabının önsözünde yüzyılın ilk yarısındaki savaşların militarizme çok şey borçlu olduğunu dile getirir. Giriş kısmında ise askeri yöntem ve militarizm arasındaki farkları vererek militarizmin doğasını irdeler. Askeri yöntemin, bir fonksiyon olduğu ve erkekler ile askeri ekipmanlar yoluyla “belirli amaca konsantre olduğu”, militarizmin ise “geleneklerden çıkarlara, prestijden aksiyon ve düşünce” biçimine kadar ordularla ve savaşlarla ilişkilendiğini ve “limitsiz” bir düzlemde etkisini gösterdiğini söyler (1959:13). Vagts’a göre, askeri yöntem ve militarizmin insanları ve ekipmanları kullanma biçimleri arasındaki ayrım ilk kez İkinci İmparatorluk Dönemi’nde; Fransa’da imparatorluğun, Bonapartçı karşıtı cumhuriyetçi ve sosyalist “düşmanları” tarafından yapılmaya başlamıştır (1959:14). 1864’ten sonra İngiltere’de, 1870’lerden sonra da Almanya’da militarizm; salt ordunun fiziksel varlığından ziyade, sivil yaşam üzerinde askeri vesayet, “devletlerin yaşamında” askeri tahayyül, askeri ruh ve ideallerin varlığı, işlevsel olmayan askeri hizmette en iyi kişilerin kullanımı ve askeri amaçlar uğruna insanlar üzerine binen yük olarak algılanmaya başlanmıştır (Vagts, 1959:14). Her ne kadar militarizm karşıtı söylemler dokuzuncu yüzyıla kadar gitse de politik bir mesele olarak siyasi partiler ve kurumlarda etkisini göstermeye başlaması on dokuzuncu yüzyıl itibariyledir.

Militarizm tanımlamalarında emperyalizmle militarizm kol kola giden iki kelimedir. İlki “büyüklükle” ilgiliyken ikincisi “güçle” ilintilidir ve her ikisi de eylemlerini meşrulaştırmak için tarihi örnekleri mitleştirerek kullanır (Vagts, 1959: 14-15). Bu noktada Vagts, ordunun askeri sisteme ve savaşa değil militarizme hizmet ettiğini dile getirir. Bir başka deyişle modern ordular daha narsisist bir biçimde düzen koruma uğruna, daha çok barış dönemleri için düzenlenmiş gibidir ve savaş zamanı ordunun deformasyona uğraması hoş karşılanmaz. Savaşın varlığını merkeze koyan devletler için ordu, ülkenin en önemli kurumu olarak gerisini *teferruat* haline getirir. Bu noktada militarizm “pasifizmin karşıtı değildir; gerçek mevkidaşı ise siviliktir” ve sivil yaşamın her bir hücreğine nükseder (Vagts, 1959: 17). “Kitlesel Orduların Gelişimi ve Militarizasyonu” bölümünde Vagts, askeri güçlerin uzlaşısını birkaç açıdan ele alır ve askeriye üzerinde demokrasinin herhangi bir felsefi kontrol mekanizması gerçekleştirmediğini belirterek askeriyeyle ilgili meselelerde kontrolü daha çok muhafazakâr görüşlülerin sağladığını; “onur”, “inanç”, “hak” gibi insanlığa dair temel görüşlerin orduda da önemli yer tutmasıyla muhafazakârlığın sağlandığını belirtir. Özellikle milliyetçilik hareketleri ve dünya

¹ Aztekler, Spartalılar, Asurlular, Roma İmparatorluğu, Osmanlı İmparatorluğu ve Prusya Krallığı yönetimleri buna örnek verilebilir.

² Amerika Birleşik Devletleri, Türkiye Cumhuriyeti, Kuzey Kore, Sovyetler Birliği, Japonya, Afrika ülkeleri ve Güney Amerika ülkelerinin bağımsızlık dönemi yönetimleri buna örnek verilebilir.

³ Michel Foucault, Pinar Selek ve Cynthia Enloe’nun çalışmaları militarizm-sosyoloji bağlamında örnek gösterilebilir.

savaşları ile militarizmin siyasette de toplumda da bir teşvik aracı olarak kullanıldığını, gazetecilik sektöründe militer dilin nasıl kamusallaştırıldığını, generallerin ve ordu emeklilerinin siyasetteki ve parlamentolardaki yerini ve vatandaşları temsil biçimlerini irdeleyerek tutucu bakış açılarıyla kol kolalığını inceler. Ülkelerin savaş ve savunma bakanlıklarının varlığı ile orduyu finanse etmek için halktan alınan vergiler militarizmin devlet nezdinde meşrulaştığına önemli örneklerdir. Meşrulaştırma için ise eğitim sisteminin insan psikolojisini de içine alacak şekilde militarist değerleri halka empoze etmesi gerekmektedir.

Militarizm çalışmalarının bir diğer ismi Kjell Skjelsbaek'in *Militarism, Its Dimensions and Corollaries: An Attempt at Conceptual Clarification* ("Militarizm, Boyutları ve Neticeleri: Kavramsal Bir Açıklığa Kavuşturma Girişimi") isimli öncü makalesinde militarizmin hem "analitik" hem de "propaganda" amacıyla kullanılan bir kavram olduğu belirtilir (1979: 213). Skjelsbaek, Batılı liberal gelenekte Vagts, Radway, Erickson ve Mommse üzerinden militarizmin "aşırılık"⁴, Marksist gelenekte ise Milovidov, Kozlov, Lider ve Jahn üzerinden "emperyalizm ve tekeller kapitalizm"⁵ ile ilişkilendirildiğini ifade eder. Bu noktada yazar, militarizmi "davranışsal", "tutumsal ya da ideolojik" ve ulusal ve uluslararası "yapı" olmak üzere üç boyutuyla tartışır; ona göre, militarizmin veçheleri tarihsel olarak yere ve zamana göre çeşitlilik gösterdiği için belirli değil ancak "bir dizi ilgili fenomenin" genel adı olarak gösterilmelidir (1979:213). Terimin hem pejoratif hem de bilimsel olarak kullanılması sorun oluşturmaz; ayrıca militarizm çalışmalarında çağrışımları bağlamında militarizmin "sorun çıkaran ve zarara neden olan" bir yapısı olduğunda genelde hemfikir olunmaktadır (1979:214). Sivil ve askeri arasındaki ayrımın muğlak olmasının sebeplerinden birisi de militarizmin öldürme eylemi ile mi tanımlanacağı yoksa orduda çatışmaya katılmayan sınıfları (aşıcılar, mühendisler ve teknisyenler gibi) da kapsayıp kapsamayacağıdır. Bu noktada Kurt Lang'ın tanımına göre militarizm "Toplumsal amaçları gerçekleştirmek için kullanılan meşru bir araç olarak organize şiddetin kabulü," (akt: Skjelsbaek, 1979: 214) olarak tanımlanır. Bu noktada ordu ve askeriye dışında polis güçleri de ülke içindeki silahlı gruplar da yine ülke içinde ulusal kurtuluş hareketleri de militarizasyon içerisindeki oluşumlar olarak tartışılabilir.

Skjelsbaek (1979); liberal ve Marksist geleneklerin her ikisinin de pasifist olmadığını, askeriye'nin ulusal ve uluslararası ilişkilerde "önemli ve meşru" bir rolü olduğunu kabul ettiklerini ifade eder. Liberaller ulusal güvenlik bağlamında ordunun gerekli olabileceğini dile getirirken, Marksistler devrimi emperyal güçlere karşı korumada silahlı kuvvetlerin meşru olduğunu söyler. Bu noktada şiddetin ontolojisi değil, şiddetin silahlı güçler yoluyla kime yöneltildiği ve neden kullanıldığı üzerine odaklanılır.

Skjelsbaek, militarizmin boyutlarından birisi olarak gösterdiği militarist davranışı "aşırı şiddet kullanımı" olarak tanımlar (1979: 218). Her ne kadar aşırının tanımı değişken olsa da güç kullanımının pasifizmden şartlı pasifizm ve ülke güvenliğini korumak için silahlı kuvvetler bulundurmaya, önleyici saldırılardan istilacı saldırılara ve en üst düzey militarizme kadar farklılık gösteren boyutları vardır. Militarizmin bir başka boyutu ise militarizm aklıdır. İnsanlar tarafından verilen kararlar neticesinde ortaya çıkan savaşın sebepleri arasında doğuştan gelen içsel dürtülerle toplumsal faktörler çeşitli araştırmacılar tarafından gösterilir. Örneğin, K. Z. Lorenz gibi kimi sosyal-psikologlar savaşmayı istemenin insan doğasından kaynaklandığını ileri sürerken; Marksist sosyologlar sosyopolitik ve ekonomik nedenlerin insanları savaşmaya sürüklediğini iddia ederler. Bununla birlikte iki görüşü de oluşturan nedenlerin bir bütün olarak savaşların başlamasına katkıları yadsınamaz. Bu noktada militer akıl tartışması; değerler, insan doğası ve toplumsal ilişkilere yönelik inanışlar, temel konseptler ve duygusal karakteristikler bağlamında yapılır. Bireyin değer yargılarına göre militarizme bakış açısı ve militarist pratikleri uygulama ya da reddediş biçimleri değişkenlik gösterir. Bir pasifist için silah kullanımı vahşilikle özdeşleştirilebilirken bir başkası için intikam almanın meşru yolu olarak kabul edilebilir. Ahlaki bakış açıları bu noktada kilit önem taşımaktadır. Bu bakış açıları genellikle dini ve ideolojik yönlendirmelere tabidir ve bunların çatısı altında yapılan özellikle şiddete dayalı eylemler grup

⁴ Skjelsbaek, bu yazarların militarizmi aşırı güç kullanımı bağlamında tanımlarken bu tanımlarda gücün ne kadarının meşrulaştırılabileceğini muğlak bıraktıklarını ve tam bir militarizm karşıtlığı ya da pasifizm içerisinde olmadıklarını dile getirir.

⁵ Marksist kuram kapsamında bu yazarlar, sınıflı toplumların militarist olmak zorunda olduğunu, kapitalizmi ve "ayrıcılık" sınıflarını korumak adına üst sınıfların silahlanma ve orduya yatırımlarını artırmak zorunda olduklarını, sömürgelerini sağlamlaştırmak ve genişletmek adına da militarizmi kullanmaları gerektiğini ifade ederler. Bu tür bir militarizm, onlara göre, sosyalizme de her daim savaş açmak amacıyla olacaktır.

kültürünün de etkisiyle etno-merkezli ve ırkçı nüveler taşır. Askeri marşlar, üniformalar, bando yürüyüşleri ve madalyalar gibi askeri semboller de militarizmde değer mekanizmasının önemli parçalarıdır. İnsan doğası ve sosyal ilişkilerle ilgili inanışlara ise anarşizmin ve şiddetin insan doğasında var olduğu inancı üzerinden savunma hakkının meşruluğunun ve dolayısıyla silahlı kuvvetlerin ülkenin çıkarlarını korumak için gerekli olduğu inancı örnek olarak verilebilir. Temel konseptler ile ilgili örnekler ise şu şekilde sıralanır: “Tehdit, intikam, askeri güç, düzen, uyarı, ahlak (askeri anlamda), itaat, sadakat, güç dengesi, korku politikası, gerilim, kabiliyetler, zafer, bozgun, egemenlik, meydan okuma, yıkım ve benzeri.” (Skjelsbaek, 1979:222). Tüm bunlar militarizmle doğrudan alakalı ve militarizmi tanımlarken ilişki kurulacak konseptlerdendir. Duygusal olarak ise; bir militarist, “gelişmemiş” olarak tanımlanır. “Dışadönüklük (sosyal çevreye bağımlılık anlamında), insan sevmeme, toplumsal sorumsuzluk, nevroz, empati eksikliği, dürtüsellik ve egoizm” militaristlerin duygusal olarak paylaştığı karakteristik özelliklerdendir (Skjelsbaek, 1979:222).

Üçüncü boyut ise yapısal militarizmdir. Ulusal düzlemde yapısal militarizm, ordunun ülke sivil siyasetleri üzerinde etkisi, eğitilmiş vatandaşların ne kadarının orduda yer aldığı, ordunun siyasetle ilişkisi, savunma sanayisi, teknolojisi ve ekonomisi ile hükümetlerin orduyu ne zaman, nasıl ve hangi durumlarda kullandığı üzerinden tanımlanır. Askeri darbeler, halkın askeriyeye bakış açıları, vekillerin askeri kökenli olup olmadıkları da ulusal düzlemde militarizmin yapısıyla ilişkilidir. Uluslararası düzlemde yapısal militarizm ise en fazla, ülkeler arası silah ticareti ve teknoloji transferleri üzerinden tanımlanır. Kıtalar arası silah pazarı ülkelerin iç ekonomilerinde de büyük etkilere sahiptir ve uluslararası şirketlerin hükümetlerle ilişkilerini karmaşık hale getirmektedir. Yeni teknolojilerin ve denemelerin gelişmiş ülkelere gelmekte olan ve az gelişmiş ülkelere doğru aktarılması da hem borçlar ve krediler bağlamında bankacılık hem de hazine harcamaları bağlamında ülke ekonomilerini bağımlı hale getirmektedir. Buradan militarizmin oldukça kârlı bir ticaret ağı içinde önemli aktörlerden birisi olduğu söylenebilir.

Özetle, Vagts ve Skjelsbaek’in yukarıda anlatılmaya çalışılan kuramsal tartışmaları ışığında akademisyen Güven Gürkan Öztan, militarizmi genel hatlarıyla “Merkezine evrensel barış arayışını, hümanizmi ve insan haklarını koymayan; örgütlü, kolektif şiddeti ve şiddet araçlarına başvurmayı kategorik olarak reddetmeyen her türlü düşünce geleneğine ve eyleme eklenebil[en]” “eklektik” yapıda bir olgu,” olarak tanımlar (2014:7). Militarizmle ilgili bu kuramlara uygun bir başka tanımlama ise Lawrence Radway yapar: “Militarizm bir doktrin olarak savaşa değer verir ve devlet ve toplumda silahlı güçlere öncelik verir.” (Radway, 1968:17).

3. MİLİTARİZM ÇALIŞMALARINDA MARKSİST VE LİBERAL GÖRÜŞLER

Yukarıda da özetlendiği gibi alan yazında Marksizm ve liberalizm açısından militarizmle ilgili kuramsal olarak iki farklı tanımlama yapılır (Öztan, 2014: 8). Marksizme göre militarizmin; kapitalizm, devlet ve ordu üçgeni ile doğrudan ilişkisi bulunmaktadır. Militarizm yoluyla devleti elinde bulunduran hâkim güç konumundaki burjuvazi, orduyu bir araç olarak kullanarak kapitalist çıkarlarını korumaya ve daha da güçlenmeye çalışır. “Marksist formülasyonda militarizm, saldırgan kapitalist devletler için emperyalist savaflara hazırlanmak ile onları yürütmek için oluşturdukları ve bu yönde doğrudan aldıkları askerî önlemleri içeren ekonomik, politik ve ideolojik bir sistemdir.” (Öztan, 2014: 8). Ancak Marksist kuramda militarizm, kapsamlı bir şekilde eleştirilip reddedilmemektedir. Lenin’in “reaksyoner savaflar” olarak adlandırdığı “ulusal savaflar”, “devrimci halk savafları” ya da “gerilla savafları” gibi⁶ kimi silahlı mücadeleler militarizm olarak adlandırılmaktan çok, romantize edilerek militarizmin dışında tutulurlar. Kısaca, Marksist kuramda militarizm, Ulrich Albrecht’in *Red Militarism* (“Kızıl Militarizm”) (1980) isimli makalesinde de bahsettiği üzere, daha çok kapitalizm odak noktasında burjuvazi üzerinden tanımlanmaktadır. Albrecht, makalesinde *kızıl militarizmin* Sovyet Rusya’nın ilk yıllarında ortaya çıktığını ancak 1979’da Afganistan istilasını ile yeni bir boyut kazandığını, genel hatlarıyla “yayılmacı” ve “emperyalist” bir doğası olduğunu ifade eder (Albrecht, 1980).

Liberalizm görüşü içerisinde ise, Öztan’a göre, militarizm tanımlamaları bir yandan militarizmin demokrasiye ters politik bir yapı olduğu bir yandan da bir ideoloji olduğu görüşlerine göre farklılık göstermektedir (2014:9):

⁶ Afrika sömürgelerinin bağımsızlık savaşları, Küba Devrimi ve Türkiye Kurtuluş Savaşı bunlara örnek gösterilebilir.

Liberal teorinin militarizmin tahlilinde başat olan unsur, askerîyenin kendi profesyonel sınırları dışına çıkması ve “güç” kullanımı anlamında “aşırılıktır”. Bu aşırılık; “demokrasi”, “özgürlükler” ve “liberal çoğulculuğun” önündeki en büyük engellerden biridir. Liberal teoriden mühlhem yorumların İkinci Dünya Savaşı sonrasında militarizmin sözlük anlamını biçimlendirme gücünün daha fazla olduğu ise aşikârdır. Çünkü militarizm tanımlamalarında “askerî ruh ile ilgili olan”, “askerî ideallerin takibi” gibi muğlak ifadelerle karşılaşmak olasıdır. Bunun yanı sıra militarizmi, doktriner olarak “savaşa kıymet atfetmek”, “savaşa hazırlanmaya yönelik askerî örgütlenmenin muhafazası siyaseti izlemek” şeklinde tanımlayan genel ifadelere de rastlanır. Savaşı kutsamak militarizmin çok temel bir özelliği olmakla birlikte, bu onu tanımlayacak tek vasıf değildir şüphesiz.

Siyaset-ordu arasındaki ilişkilerin çözülmesinde militarizm, genellikle askeri darbe ve müdahalelerin sivil hükümetlere ve siyasete olan etkisi ve ordunun devlet üzerindeki gücü üzerinden tanımlanır. Örneğin, yirminci yüzyılda Almanya, Japonya, İsrail ya da Afrika ülkelerindeki ordu temelli yönetimler, ulusal güvenlik ve bunun günlük yaşama yansımaları bağlamında, militarizm üzerinden analiz edilmektedir. Konuyla ilgili alan yazında özellikle Mikiso Hane ve Louis G. Perez’in birlikte hazırladıkları *Modern Japan: A Historical Survey (Modern Japonya: Tarihsel Bir Araştırma)* (2009), Jeffrey Verhey’nin *The Spirit of 1914: Militarism, Myth and Mobilization in Germany (1914 Ruhü: Almanya’da Militarizm, Mit ve Seferberlik)* (2000) ve Volker Berghahn’ın *Europe in the Era of Two World Wars: From Militarism and Genocide to Civil Society: 1900-1950 (İki Dünya Savaşı Döneminde Avrupa: Militarizm ve Soykırımdan Sivil Toplum: 1900-1950)* (2006) eserleri bu ülkelerde ulusal güvenlik bağlamında ordu temelli yönetim ve müdahaleler ile militarizmin genel olarak sivil toplumda nasıl yer bulduğunu inceler. Hane ve Perez kitaplarının “Militarizmin Üstünlüğü” bölümünde, Japonya’nın özellikle on dokuzuncu yüzyıldan sonraki politikalarını merccek altına alarak, ülkedeki ekonomik dalgalanmaların yarattığı buhranlı dönemlerde, fanatik milliyetçilik, militarizm ve yayımlacılık propagandalarının artarak, hükümetlerin denetimlerinin yoğun olduğu baskıcı rejimler kurmaya çalıştıklarını ortaya çıkarmışlardır. Milliyetçiliğin verdiği dinamizmle militarizm, ekonomik gelir ve çıkarları düşünen kitleler tarafından “anlayışla” karşılanır bir hale gelir (Hane ve Perez, 2009:258). Verhey de (2000) Japonya’daki militarizmin gelişme aşamalarına benzer şekilde örneğini Almanya militarizmi üzerinden kurar. Martin Kitchen’in *Militarism and Development of Fascist Ideology: The Political Ideas of Colonel Max Bauer* “Militarizm ve Faşist İdeolojinin Gelişimi: Albay Max Bauer’in Siyasi Fikirleri” isimli makalesinde de incelediği üzere faşist politikaların Almanya siyaseti ve ordusunda geçerli hale gelmesinde militarist tutum ve zihniyetin önemli payı vardır (1975:12). Verhey de Kitchen’in bıraktığı yerden araştırmasını derinleştirerek, Almanya’nın on dokuzuncu yüzyılın sonu ve yirminci yüzyılın ilk yarısında korunma ve savunma amaçlarıyla bir siyaset geliştirdiğini, vatandaş olmanın şartının “Tek varlık amacı kontrol etmek olan bütünlüğün parçası,” olmaktan geçtiği görüşünün özellikle komutanlar arasında yaygın olduğunu ifade eder (2000:192). Bu noktada kişi; güçsüzlüğünün, aidiyet sorunlarının ve toplumsal yükümlülüklerinin üstesinden ancak meşrulaştırılmış şiddet yoluyla gelebilir. Birinci Dünya Savaşı zamanındaki “savaş coşkusunu” kutsayan posterlerin 1920’lerde ülkenin dört bir yanında olması bu durumu açıklar niteliktedir (Verhey, 2000:222). Berghahn ise (2006) yirminci yüzyılın ilk yarısında militarist ideolojilerin Avrupa ülkelerinde nasıl soykırıma evrildiğini ve bunun sivil toplumu nasıl şekillendirdiğini tasvir eder. 1895-1914 arasında Avrupa’da sanayileşmenin yeni üretim araçları ve politikaları yaratarak toplumun kültürel dinamiklerini radikal şekilde değiştiren bir konjonktürde etnik ulusalcılık ve kolonileşme hareketlerinin doğması, bu hareketlerin dünya savaşıyla başlayan mobilizasyon sürecine katkıları ve savaşın getirdiği yıkım sonrası umudun daha güçlü olunarak tazelenebileceğine karşı inanış ve güvensizlik ortamı, militarizmin gelişmesinde art alanı oluşturur. Berghahn, militarizmin, entelektüel elitler için bir çeşit “ütopya” sunduğunu ifade eder (2006:73). Sosyal bilimcilerin militarizmi iki farklı şekilde tanımladıklarını söyleyen Berghahn, ilk grubun militarizmi özellikle dış ilişkilerle ilgili politikaların ordu tasavvuru öncülüğünde karara varılan toplumlarla ilişkilendirerek bu çeşit bir “siyasi militarizmde” generallerin mutlak otoriteye sahip olduklarını dile getirirken; ikinci grubun askerîyenin “kategori ve mentalitelerinin” ne kadar topluma “sızdığını” inceleyerek militarizmin genel nüfusta topluma ne kadar yayıldığını ve bunu “toplumsal militarizm” şemsiyesi altında tanımladığını belirtir (2006:73).

Tüm bu alan yazından hareketle militarizmin, öncelikle ve daha çok orduyu ve askerleri merkezine aldığı söylenebilir. Ordunun yapısı, iç dinamikleri, örgüt iklimi, ordu unsurlarının faaliyetleri ve

faaliyetlerin yürütülmesinde kullanılan dil gibi doğrudan ve topyekûn bir ordu analizi yapılır. Siyaset, ekonomi, sosyal hayat, eğitim ve uluslararası ilişkiler gibi alanlarda sivil-ordu bağlantısı ordunun ağırlığı ve etkisi ekseninde tartışılarak ülkenin stratejik hedefleri ve siyaset yürütme biçimlerinde orduyla kurulan dengenin deşifresi yapılmaya çalışılır. Avrupa ve Amerika ülkeleri merkezli militarizm çalışmaları ise demokratikleşme ve ordu arasındaki ilişkilerin araştırılması üzerinden daha çok askeri darbelerin sivil yönetimi devirdiği Latin Amerika, Güneydoğu Asya, Afrika ya da Türkiye gibi örneklemeler üzerinden yapılır. Örneğin, Türkiye ile ilgili William M. Hale'in *Turkish Politics and Military (Türk Siyaseti ve Silahlı Kuvvetler)* (1994), Gareth Jenkins'in *Context and Circumstance: The Turkish Military and Politics (Bağlam ve Şart: Türk Silahlı Kuvvetleri ve Siyaset)* (2001) ve Walter F. Weiker'in *The Turkish Revolution 1960-1961 (Türk Devrimi 1960-1961)* (1964) eserleri Türkiye'de militarizmin siyaset üzerindeki etkisini mercek altına alırlar. Burada Batı'nın, gelişmiş ülkelerden oluşan Avrupa'da militarizmin etkin olmadığı ve örneklerini diğer gelişmekte olan Avrupa dışı ülkelerden vermesi ise alt metinde klasik oryantalist bakış açısının doğal bir başka veçhesidir. Coğrafi olarak Avrupa kıtasında olan ancak Batılılaşması ya geç olmuş ya da Sovyetler nedeniyle kabul edilmemiş Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri, Rusya ve Almanya'ya dair militarist çalışmalar ise daha çok Avrupaca makbul olmayan totalitarizm, Nazizm ve Stalinizm üzerinden yapılır ve zaten bu, Batı Avrupa demokratikliği ile hiçbir zaman bağdaştırılmaz. Amerika Birleşik Devletler'i ise "demokrasi inşası öncülüğü" iddiasıyla yine militarizm çalışmalarının özellikle erken dönem çalışmalarında örneklem içerisine pek dâhil edilmez.

4. MİLİTARİZM ÇALIŞMALARININ KÜLTÜR POLİTİKASI

Ordu merkezli militarizm çalışmalarının dışında farklı bir militarizm çalışma alanı daha vardır. Militarizme sosyolojik açıdan toplumsal bellek, kitle psikolojisi gibi pencerelerden bakan bu alanda "Askeri inanç, değer ve davranışları toplumsal yaşama adapte etme, onları övme (*glorification*), biricik referans haline getirme çabası," vardır (Öztan, 2014: 11). Toplumsal semboller ve değer yargıları üzerinde askeri imgelerin etkisi, militarist perspektifin toplumun bakış açılarını oluşturma ve değiştirmedeki gücü ve bizzat siviller tarafından askeri sembollerin barış durumlarında dahi dolaşıma sokulması, dolaşımda tutulması ve yaygınlaştırılması ile siyasi ve toplumsal içselleştirme (sivil) militarizm çalışmaları yoluyla tahlil edilir. Militarist bakış açıları ve militarist dil, toplumsal cinsiyet ve kuir çalışmalarından psikoloji ve kültürel çalışmalara, edebiyat ve plastik sanatlardan tiyatro ve sinemaya kadar pek çok alanda disiplinler arası bir şekilde tartışılmaktadır. Bununla ilgili tartışmalar örneğin Jacklyn Cock'un *The Feminist Challenge to Militarism ("Militarizme Feminist İtiraz")* (1997) isimli makalesinde ve Cynthia Enloe'nun *Maneuvers: The International Politics of Militarizing Women's Lives (Manevralar: Kadınların Hayatlarını Militerleştirmenin Uluslararası Politikası)* (2000) isimli kitabında militarizmin özellikle toplumsal cinsiyet ile ilişkilendirilmesi üzerinden yapılmıştır. Jacklyn Cock, feminist kuram üzerinden militarizmi incelediği makalesinde bireysel silahlanmanın toplumsal ayrışmayı yaymada etkili bir faktör olduğunu tartışır. Örneğin, Güney Afrika'daki demokrasi ve sosyoekonomik gelişimin önündeki en büyük engelin militarizm ve savaşlar olduğunu belirtir. Milyonlarca insanın ölümü ve yaralanması, doğal kaynakların önemli oranda yok edilmesi, doğaya verilen zarar ve yine milyonlarca insanın göçe zorlanması gibi yıkıcı sonuçlardan kurtulmanın yolunun militarizme son vermek olduğunu ifade eder (1997:27). Bu bağlamda kadınların, "silahlı feminizm" ismi altında hem devlet militarizmi hem de özel militarizm kapsamında giderek artan biçimde silah kültürüne ve askeri kurumlara dâhil olmasını irdeler (1997:27). Kadınların kendilerini şiddete karşı korumak için silah kullanmaları, "silahlı feminizm" tanımı içerisinde feminizm, savunma ve militarizm ikilemelerini ortaya koyar. Bu bağlamda "dönüştürücü feminizm" adı altında tüm şiddet formlarını ve pratiklerini ortadan kaldıracak ve erkek egemenliğine son verecek bir yol önerir (1997:38). Bu yol şiddetten arınmış, toplumsal barışa endekslenmiş ve tüm toplumsal norm ve kodları dönüştürücü bir çizgidedir. Enloe ise kitabında kadınların militarizasyonunun erkeklerinkinden önde olduğunu belirttikten sonra; militarizmin "sıradan günlük rutinlerin içine sızdığını" kanıtlamak için *Yıldız Savaşları* şekilli makarnaları, kamuflaj motifli prezervatifleri, apoletli kadın kıyafetlerini, oyuncak endüstrisinde savaşa dair pek çok oyuncak üretilmesini ya da militarizm mesajları veren filmleri örnek verir (2000:1175).

Toplumsal kaideler, normlar, gelenekler, inançlar ve ahlaki değerler gibi kavramlar militarizm ile ilişkilendirilerek incelendiğinde ortaya militarist zihniyetin sivil yaşamda ne kadar yaygın ve derin bir

etkiye sahip olduğu çıkar. Militarist zihniyet pek çok ideolojik ve siyasi akımın bir şekilde içerisinde yer bulabilir. İnsan doğasının yıkıcılığı ve bireycilik uluslararası siyaset ve diplomasinin de şiddet ve güç üzerinden militarizmle beslenmesine katkı sağlar. Güç; askeri kapasite, donanım ve nüfusla sosyal darwinizm bağlamında doğrudan alakalıdır. Millet-asker-namus üçlüsünde tüm müdahaleler elzem ve kutsaldır; buna karşı barışçıl duruşlar da “kadınsılaştırılarak” dışlanır. Öztan’a göre sadece ordu değil para-militer güçler ile kontra-gerilla militarist faaliyetleri de devletin korunması bağlamında meşrulaştırılır (2014:22).

Bunun dışında militarizmin intikam alma söylemleriyle el ele yürümesi şiddetin meşrulaştırılmasında bir ön kabuldür. Her savaş ve çatışmada intikam söylemleri erkeklik ve ulusu koruma adı altında kullanılmaktadır. Böylece devletin eril gücü ve fiziksel dayanıklılığı tüm dünya nezdinde kanıtlanmış olur. Militarizm bu noktada ötekilere korku salmanın bir aracı ve formülü haline gelir.⁷

Militarist yaklaşımlarda eril dil ile devletin/ordunun gücünün kahramanlaştırılması, devletin/ordunun karşısında olanın ise *kadınsılaştırılıp* aşağılanarak düşmanlaştırılması yaygın bir tutumdur. Kadın “aciz” ve “korkak” olarak bu tutum içerisinde algılandığından düşman da *kadınsı* temsillerle resmedilir. Böylece düşmanın itibarsızlaştırıldığı ve küçük düşürüldüğü farz edilir. Erken dönem Amerikan karikatürlerinde Büyük Britanya askerlerinin kadın kıyafetleri içinde çizilmesi buna örnek gösterilebilir. Öztan, bunun bir nevi “fallik militarizm” olduğunu söyler (2014:22-23).

Militarist yaklaşımlarda militarist tutumun bir diğer özelliği her türlü ulusal sorunun güvenlikle ilişkilendirilmesidir. Bu şekilde her türlü sorunun aslında güvenlik için bir tehdit olduğu ve fiziki güç ile ivedi önlenmesi gereği doğar. Bu da müzakere yoluyla çözüm arayışlarını önlediği gibi bir imha siyasetinin ortaya çıkmasını ve militarizmin meşruiyetinin sürekliliğini sağlar. Bu durum uluslararası ilişkilerde devlet politikalarından silah endüstrisinin ekonomi politikasına kadar geniş yelpazede bir ağı etkisi altına alır. “Zira militarizm sürekli olarak, ‘düşmana karşı’ ‘teyakkuz halinde’ olan bir kuvvetin mevcudiyetine ihtiyaç duyar.” (Öztan, 2014:23). Bu noktada etrafi düşmanlarla çevrelenmiş bir yapının militarist önlemler almaktan başka çaresinin kalmadığı inancı dolaşıma sokularak herkesin bu konuda hemfikir olması beklenir. Düşmana karşı uygulanacak şiddetin oranında kısıtlama olmaması için de söz konusu düşman “şeytan”, “yaratık”, “vahşi”, “cani” gibi isim ya da sıfatlar yoluyla dehümanize edilir. Düşmanın dehümanize edilmesinde kimi zaman tarihsel anakronizmalarla kadimleştirme etkili bir yoldur. Örneğin, “Moskof” söylemiyle Rusya’nın, Kore Savaşı’nda komünist Kuzey Kore ile eski Türk düşmanı Çinlilerin hep aynı düşman söylemi altında tek tipleştirilip aynı kategorilere sokulması militarist mücadelenin ortak bir zeminde meşrulaştırılması için araç olarak kullanılır.

Militarizmin güncelliğini korumasında Öztan’a göre (2014) “ritüellerin”, “sembollerin” ve “performatif etkinliklerin” önemli bir yeri vardır⁸ ve bu, toplumsal bilinçaltında Michael Billig’in *banal milliyetçiliğine* benzer bir potansiyel yaratır:

Örneğin; “fetih”, “şehit”, “tehdit”, “düşman”, “intikam”, “komuta”, “askeri güç”, “güç dengesi”, “istikrar ve düzen”, “üstünlük”, “zafer”, “hezimet”, “yıkım”, “meydan okumak”, “itaat” vb. gibi kavramlar militarizmle iç içe geçmiş, günlük hayatımızın, imgelemimizin ve konuşma dilimizin özüne zerk edilmiş, militer anlamda çağrışımsal yönü ağır basan sözcüklerdir. Politik dilde bir davanın, düşüncenin, hareketin askeri (“eri” ya da “neferi”) olmak da iftihar edilecek bir durum şeklinde olumlanır. Zira er, nefer olma hali, kendisinden beklenen “vazife”yi sorgusuz sualsiz yerine getirme imasını içinde taşır. Kişisel beklenti, menfaat değil sadece ve sadece görev için harekete geçildiği varsayılır. Böylece fail kendi adanmışlığını kamusal ortamda eyleminden önce sözü ile “kanıtlar”. Aynı mantık silsilesi içinde Kemalistlerden Nurcusuna çok farklı görüşlerden öznel benzer tamlamaları kullanmıştır ve bugün de kullanmaktadır (örneğin, “Mustafa Kemal’in askerleriyiz”; “hakikat erleri”, “gönül neferleri” vb.). Bunların ötesinde yine gündelik

⁷ Şule Toktaş’ın *Nationalism, Militarism and Gender Politics: Women in the Military* (“Milliyetçilik, Militarizm ve Toplumsal Cinsiyet Politikaları: Orduda Kadınlar”) (2002) isimli makalesi, Çiğdem Akgül’ün *Militarizmin Cinsiyetçi Suretleri: Devlet, Ordu ve Toplumsal Cinsiyet* (2011) isimli kitabı ile Aslı Peker Dogra’nın *The Soldier and The Civilian: Conscription and Military Power in Turkey (Asker ve Sivil: Türkiye’de Mecburi Hizmet ve Askeri Güç)* (2007) isimli doktora tezi militarizmin araçsallaştırılmasını irdeleyen kaynaklar arasında gösterilebilir.

⁸ Silahlı kuvvetler sosyolojisi ile ilgili *Handbook of the Sociology of Military (Silahlı Kuvvetler Sosyolojisi İçin Elkitabı)* (Caforio 2003) ve *Türkiye’de Asker ve Siyaset* (Ünsaldı 2008) önemli kaynakları arasında sayılabilir.

ilişkilerde fark edilmeksizin militarist kodları ve mesajları üreten “kalıplar” söz konusudur. Örneğin, selam gönderildiğinde yaygın formda “baş üstüne” diyerek cevap verilir. Sırada “asker bavulu” gibi dizilir; marş okunurken “asker gibi” hizaya girilir. Bazen bir konuda isteneni yapmakta “özgür” olunduğunu veciz bir şekilde ifade etmek için “paşa gönlün nasıl isterse” denir. [. . .] Fikirler “şiddet” ile savunulur, istenmeyen bir tutum ve davranış sergilemiş kişi “hedef tahtası”na konulur yahut daha sert bir ifade ile “topa tutulur.” (2014:25)

Tüm bunların dışında hastalıklarla savaşılar, gönüller *fethedilir*, imkânlar *seferber edilir* tümcelerinde olduğu gibi militarist imgelerin cümlelerde yerleşik olarak deyimleşmiş bir şekilde kullanılması yaygındır.⁹ Erkeklerle isim verilirken militarizmi çağrıştıran isimler verilmesi (Amerika ve Büyük Briyanya’da *Arrow, Cannon, Bullet, Gunnar, Lance, Lewis, Navy, Oscar, Riley, Roger, Victor* isimleri gibi) veya park, sokak, cadde ya da hastane isimlerinin savaş ismi, bir ordu mensubu ya da şehit ismi olması (Amerika’da *Washington D.C., Andrew Jackson Caddesi* ve *Pearl Harbor Caddesi* gibi) da yaygındır. Ordu mensubu komutanların üniformalı heykelleri, savaş uçaklarının replikaları gibi silahlı kuvvetlerin temsilleri pek çok şehrin meydanlarını süslemektedir. Bunlar, gücü ve şiddetin meşruluğunu halkın bilinçaltına sokan militer hatırlatıcı araçlardır.

Tüm bunların yanında ulusal bayramlar ve törenler militarizmin beslediği bir diğer törenler zinciridir. Anaokulundan itibaren çocuklara subay kıyafetleriyle okutulan şiirler ve törenlerde genel bir düşmanı yenen kahraman ulus portresiyle militarizm başat rol oynar. Miting ve toplantılar hatta stadyumlarda da milliyetçi cenahın söylem ve tezahüratları kan, savaş ve düşmanın başını ezme gibi sert söylemler ile militarist bir hava taşır. Bunun dükkân yağmalama, dövme, katletme gibi olayları tetiklediğini de belirtmek gerekir.¹⁰

Özetle, militarist vurgular, edebiyatta, sinema filmlerinde (*Rambo*,1982; *Terminatör*, 1984; *Dunkirk*, 1958 ve 2017; *Er Ryan’ı Kurtarmak* [*Saving Private Ryan*], 1998; *Rüzgâr Gibi Geçti* [*Gone with the Wind*], 1939; *Kara Şahin Düştü* [*Black Hawk Down*], 2001; *Ölümcül Tuzak* [*The Hurt Locker*], 2008 gibi), dizilerde (*Band of Brothers*, 2001; *Turn: Washington’s Spies*, 2014-2017; *The Civil War*, 1990 gibi), şarkılarda (John Michael Montgomery’nin *Letters from Home*, 2004; Toby Keith’in *American Soldier*, 2003; Tim McGraw’ın *If You’re Reading This*, 2015 şarkıları gibi), haber programlarının içeriklerinde, gazetelerde yer alan haberlerin eril ve militer dilinde, sosyal medya hesaplarında pek çok kullanıcı yorumu ve bilgisayar oyununda iktidar mekanizmaları için propaganda aracı olarak kullanılır.

5. SONUÇ YERİNE: ANTI-MİLİTARİZM ÇALIŞMALARININ KAPSAMI

Tüm bu kuramsal tartışmada militarizm çalışmaları kapsamında iki farklı tutum ön plana çıkar: Pasifizm ve anti-militarizm. Pasifizm, genellikle ülkeler arasındaki anlaşmazlıkların şiddet olmaksızın müzakere yoluyla çözülmesi anlayışına hâkimken anti-militarizm savaş karşıtı bir doktrin olarak özellikle

⁹ İngilizcede militarizmin gündelik dile nasıl yansıdığı ile ilgili fikir vermesi adına günlük dilde askeri anlamlardan bağımsız şekilde içselleştirilerek kullanılan şu örnekler gösterilebilir. Bunlar askeri kullanımdan günlük dile geçmiştir:

(“about-turn” /geriye çark, geri dönme): Orijinalinde İngiliz ordusunda “geriye dön” emir cümlesi olarak kullanılır.

(“absent without leave” [AWOL]/kaçak, firari): Özellikle Amerikan Konfedere ordusunda izin almadan ordudan bir süreliğine ayrılan askerler için kullanılmıştır. Günlük dilde ise örneğin toplantıya haber vermeden katılmayan bir çalışan için “AWOL” tabiri kullanılır.

(“all presented and accounted for” / hazır ve nazır): Britanya, Amerika ve Kanada ordularında kullanılmıştır.

(“beat a hasty retreat / toz olmak”): İngiliz ordusunda kullanılan bir diğer deyimdir.

(“hoist with one’s own petard” / kendi kuyusunu kazmak, kendi ipini çekmek): 16. yy’da ipe çekilen metalik bombaları kullanan askerler için kullanılmıştır.

(“tell it to the marines” / git denizcilere anlat): İngiliz donanmasındaki denizci askerlerin karacıardan daha naif oldukları ve saçma hikâyelere dahi inandıkları düşünüldü.

(“to have someone’s six” / altıya sahip olmak, desteğe sahip olmak, arka çıkılmak): Savaşta saat altı yönünde asker olması arkada kendi tarafından kuvvetin olduğunu, on iki ise bu kuvvetin ön tarafta olduğunu gösterir.

Günlük dilde ise desteklenmek anlamında kullanılır.

(“copy that; roger that” / anlaşıldı, tamam): Bir generalin mesajı telsizle geldiğinde “copy that”, yerine getirilmesi gereken bir emir geldiğinde ise “roger that” denilir. Günlük dilde de telefon mesajlaşmalarında “tamam; anladım” anlamında kullanılır.

(“dud” / başarısız, yaramaz): Orduda patlamayan dolayısıyla da işe yaramayan el bombası olarak kullanılan kelime günlük dilde “işe yaramaz”, kendisinden yararlanılmayan kişiler ve beklendiği gibi çıkmayan durumlar için kullanılır.

(“Uncle Sam” / Sam Amca): Baş harfleri (US) Birleşik Devletler ordusunu ifade eder ve söylem, ünlü “Seni istiyorum” (“I want you”) posterleriyle kişileştirilmiş ve popüler kültüre girmiş militer bir Amerikan imgesidir (URL 6).

¹⁰ 2013’te Sikh Balbir Singh Sodhi’nin Arizona’da bir benzin istasyonunda öldürülmesi, 2018’de Texas’ta bir caminin kundaklanması, eski Ku Klux Klan lideri David Duke’ün Donald Trump’ın başkanlığı kazanmasından sonra ülkeyi tekrar “eski, saf” haline getireceklerini ifade eden beyanları bunlara örnek gösterilebilir.

sömürgeciliğe karşı geliştirilen bir kavramdır. Paul B. Miller *From Revolutionaries to Citizens: Anti-Militarism in France 1870-1914 (Devrimcilerden Vatandaşlara: Fransa'da Anti-Militarizm 1870-1914)* isimli eserinde anti-militarizmi “Askeriyenin sivil gücünü azaltmayı ve en nihayetinde de uluslararası savaşı önlemeyi amaçlayan [. . .] ideoloji ve aktiviteler,” olarak tanımlar (2002:8). *Antimilitarism: Political and Gender Dynamics of Peace Movements (Antimilitarizm: Politika ve Toplumsal Cinsiyet Açısından Barış Hareketleri)* isimli kitabın yazarı Cynthia Cockburn’a göre de birey “Askeri kaideye, yüksek askeri harcamalar ya da ülkelerindeki yabancı üslerin tacizlerine,” karşı durduğunda anti-militarist bir hareketin içinde yer alır (2012:2). Bu noktada vicdani retçiler¹¹ bu hareketin reddiye üzerinden en somut örneği olarak gösterilebilir.

George Sorel, Walter Benjamin ve Henry David Thoreau hükümetler ve devletin şiddetle ittifakı üzerine eserler kaleme almışlardır.¹² Yazılarının ortak noktası devletin varlığını koruması ve sürdürmesi için şiddet politikalarına olan ihtiyacını vurgulamalarıdır. Devletin şiddeti meşrulaştırması onlara göre kendi bekası için şarttır.

Vladimir Lenin ve Rosa Luxemburg ise kapitalizmin savaşların asıl nedeni olduğunu öne sürerek Marksist açıdan anti-militarist alan yazına katkıda bulunurlar. Askeri-endüstriyel kompleks¹³ özel sektörün finansal çıkarlarını korumak adına savaşları araçsallaştırır. İkinci Enternasyonal toplantısında da işçi sınıfının savaşlarda yer almaması gerektiğinin altı çizilerek savaşların burjuva sınıflarıyla diğer emperyalistler arasında yapıldığı vurgulanmıştır.

Sonuç olarak, militarizm çalışmalarında yukarıda incelenen militarizm ve anti-militarizm kuramları, şiddet ve savaş dinamikleri ile savaş karşıtlığının altında yatan politik, toplumsal, ekonomik ve ideolojik düşünüş biçiminin kodlarını ortaya çıkarır. Bu kodlar yoluyla toplumsal ve kültürel yapıların nasıl oluşturulduğu ve sürdürülebilir hale getirildiği incelenir. Dolayısıyla militarizm çalışmaları alanında kullanılan kuramlar; sadece ordu, hukuk ve siyaset gibi sosyal bilim alanlarında değil, aynı zamanda edebiyat, sinema, televizyon ve sosyal medya çalışmalarından toplumsal cinsiyet ve kültürel antropolojik çalışmalara kadar insani bilimlerin hemen her alanında yapılacak araştırmalarda kullanılan veri ve malzemelerin arkeolojisini çıkarırken önemli kazı araçları olacaktır.

KAYNAKÇA

AKGÜL, Ç. (2011). *Militarizmin Cinsiyetçi Suretleri: Devlet, Ordu ve Toplumsal Cinsiyet*. Türkiye: Dipnot Yay.

ALBRECHT, U. (1980). Red Militarism. *Journal of Peace Research*, 17(2), 135–149.

ALTINAY, A. G. (2004). *The myth of the military-nation: Militarism, gender and education in Turkey*. UK: Palgrave Macmillan.

¹¹ Vicdaniret.org’a göre bilinen ilk vicdani retçi Roma ordusuna katılmayı reddederek idam edilen Maximilian’dır. Modern döneme kadar orduya katılmayı reddetme nedenlerinin ilk sırasında dini inanışlar olduğu vurgulanır. Musevilik, Budizm, Hristiyanlık ve İslamiyet gibi dinlerde öldürmenin günah olması, askerliği yapmayı dini sebeplerle reddetmenin gerekçesidir. Roma ordusunun Yahudileri muaf tutması buna örnek olarak verilebilir. Ancak bu dinlerin yaygın olduğu ülkelerde askerliğe ve orduya karşı güçlü bir direniş olmamıştır. Vicdani reddin Hristiyan pasifizmi ile birlikte daha görünür olduğu belirtilir. On altıncı yüzyıldan itibaren dördüncü yüzyılda Roma kilisesi tarafından ortaya atılan “adil savaş” doktrinini reddeden mezhepler (Quakerlar, Menonitler ve Bretenler gibi) çıkmıştır. Büyük oranda inanışlarını devlete kabul ettiren bu mezhepler uzlaşmayı devlete para ödeyerek ya da kendi yerlerine “vatan borçlarını” ödeyecek askerler bularak sağlamışlardır. Bu durumun vicdani reddin gelişim sürecinde önemli olduğu ifade edilir. On sekizinci yüzyıl itibarıyla milliyetçilik ve kapitalizmin yayılması ile ulus-devletlerin ortaya çıkması sürecinde zorunlu askerlik kavramı da gelişmiştir. Bu noktada politik bir tavra dönüşen vicdani ret meselesi bunu tercih edenlerin hapsedilmesi, işkence görmesi, akıl hastanelerine kapatılması ya da idam cezası almaları ile neticelendirilmiştir. Ancak karşı çıkışlar ve protestoların büyüklüğü Amerika ve Kuzey Avrupa’da dini sebeplerle askere gitmemenin kanunlaşmasını sağlamıştır. Wilson, Amerikan ordusunda silahsız kuvvetler de kurmuştur. 1921’de ise Uluslararası Savaş Karşıtları kurulmuştur. İkinci Dünya Savaşı ve özellikle Vietnam Savaşı protestoları sonrası 1963’te İngiltere’de, 1973’te de ABD’de zorunlu askerlik kaldırılmıştır. Nazi deneyimi yaşayan Almanya’da 1959’da kanunlaşan vicdani ret hakkı ise öncü adımlardan birisidir. Şuanda AB üyesi ülkeler ile Avrupa Konseyi ülkelerinde (Türkiye, Belarus ve Azerbaycan dışında) vicdani ret ile ilgili kanunlar vardır. 1870’de ABD’de kurulan Yahova Şahitleri isimli grup da dini inanışları nedeniyle askerliği reddeden en bilindik gruplardandır. Günümüzde vicdani ret, dini gerekçelerden daha çok ahlaki ve savaş karşıtı politik bir duruş olarak benimsenmektedir. Sivil hizmeti de reddeden total retçiler, orduda şiddete dayalı emirlere uymayan İsraili refusnikler ve her ne kadar zorunlu hizmetleri olmasa da kadınlar da vicdani ret şemsiyesi altında değerlendirilebilir. Türkiye’de ise bilinen ilk vicdani retçiler 1989’da ret açıklamalarını yapan Tayfun Gönül ve Vedat Zincir’dir. Türkiye’de vicdani retçiler “Türk Ceza Kanunu”nun 155 inci maddesindeki “halkı askerlikten soğutma” ve “Askeri Ceza Kanunu”nun 58 inci maddesindeki “milli mukavemeti kırma” gerekçeleriyle tutuklanabilmektedir. Bu kanunlar devletin militer bakış açısının somutlaşmış ve meşrulaştırılmış örnekleridir. Vicdani retçiler, vicdani reddin toplumsal dönüşümün önemli bir basamağı olduğunu ve eylemlerinin sivil itaatsizlik örneği olduğunu dile getirmektedir (URL 7).

¹² Georges Sorel’in *Reflections on Violence (Şiddet Üzerine Yansımalar)* (1908); Walter Benjamin’in *Critique on Violence (Şiddet Üzerine Eleştiri)* (1920) ve Henry D. Thoreau’nun *Sivil İtaatsizlik (Civil Disobedience)* (1849) isimli eserleri bu konuya örnek verilebilir.

¹³ Bir ülkenin silahlı kuvvetleriyle savunma sanayisi arasındaki bağı ifade eden kavram.

- BENJAMIN, W. (1996). *Selected Writings: Volume 1 1913-1926*. Marcus Bullock ve Michael W. Jennings (Ed.). Cambridge: Harvard University Press.
- BERGHAHN, V. (2006). *Europe in the era of two world wars: From militarism and genocide to civil society: 1900-1950*. USA: Princeton University Press.
- CAFORIO, G. Ed. (2003). *Handbook of the Sociology of Military*. USA: Springer.
- COCK, J. (1997). The feminist challenge to militarism. *Agenda: Empowering Women for Gender Equity*, (36), 27–39.
- COCKBURN, C. (2012). *Antimilitarism: Political and gender dynamics of peace movements*. UK: Palgrave Macmillan UK.
- DOGRA, A. P. (2007). *The Soldier and The Civilian: Conscription and Military Power in Turkey*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, New York University, USA.
- ENLOE, C. (2000). *Maneuvers: The international politics of militarizing women's lives*. USA: University of California Press.
- HALE, W. (1994). *Turkish Politics and Military*. UK: Routledge.
- HANE, M. & PEREZ, L.G. (2009). *Modern Japan: A historical survey*. USA: Westview Press.
- JENKINS, G. (2001). *Context and Circumstance: The Turkish Military and Politics*. UK: Routledge.
- KITCHEN, M. (1975). Militarism and the development of fascist ideology: The political ideas of colonel max bauer, 1916-18. *Central European History*, 8(3),199–220.
- MILLER, P. B. (2002). *From revolutionaries to citizens: Anti-militarism in france 1870-1914*. USA: Duke University Press Books.
- ÖZTAN, G. G. (2014). *Türkiye’de militarizm: Zihniyet, pratik ve propaganda*. Türkiye: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- RADWAY, I. L. (1968). Militarism. *Inter-national Encyclopedia of the Social Sciences*, 10th.
- SKJELSBAEK, K. (1979). Militarism, Its Dimensions, and Corollaries: An Attempt at Conceptual Clarification. *Journal of Peace Research*, 16(3), 213-229.
- SOREL, G. (2004). *Reflections on Violence*. USA: Dover Publications.
- THOREAU, H. D. (2017). *Civil Disobedience*. USA: 12th Media Services.
- TOKTAŞ, Ş. (2002). Nationalism, Militarism and Gender Politics: Women in the Military, *Minerva: Quarterly Report on Women and the Military*, Vol. 20, No. 2, 29-44.
- ÜNSALDI, L. (2008). *Türkiye’de Asker ve Siyaset*. Türkiye: Kitap Yay.
- VAGTS, A. (1967). *A history of militarism: Civilian and military*. USA: Free Press.
- VERHEY, Jeffrey. (2000). [Review of the book *The Spirit of 1914: Militarism, Myth, and Mobilization in Germany*]. *Journal of Interdisciplinary History* 32(1), 129-130.
- WEIKAR, W. F. (1964). *The Turkish Revolution 1960-1961*. USA: Brookings Institution.
- URL 1 Etymonline.com.
- URL 2 Oxforddictionaries.com.
- URL 3 Dictionary.Cambridge.com.
- URL 4 Merriem-webster.com.
- URL 5 Tdk.gov.tr.
- URL 6 Phrases.org.uk.
- URL 7 Vicdaniret.org